

Műhelyek

A hungarika-kutatás újabb programjai a Széchényi könyvtárban

Hungarika-regisztráció – hungarika-információ

Az Országos Széchényi Könyvtár hungarika kutatási programjának keretében 1983-ban tervbe vette a több évtizede folyó bibliográfiai munkák mellett új feltáró tevékenységek és szolgáltatások elindítását, az ú.n. *Hungarika-regisztráció* és *Hungarika-információ* megszervezését. Ezek mindegyike nemzeti könyvtári feladat, és szervesen illeszkedik a nemzeti könyvtárnak a hungarika-gyűjteményére alapozott tevékenységébe. Megvalósításával a nemzeti könyvtár magasabb szintre emelheti szolgáltatásainak színvonalát és ezzel javíthatja a magyar tudományos élet, mindenekelőtt a hungarológiai kutatás információ-igényének ellátását.

Ezeknek a Széchényi Könyvtár hagyományaira épülő új munkálatoknak az elindítását az tette szükségessé, hogy a hazai tudománypolitikai programban a hungarika-kutatások megkülönböztetett hangsúlyt kaptak, s az tette lehetővé, hogy a Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása, valamint a Magyarságkutatás című kutatási programok a kezdeményezést támogatásban részesítették.

I.

A *Hungarika-regisztráció* néven számon tartott feltáró tevékenység többértű, alapvetően három feladatot ölel fel:

1. a magyarországi könyvtárakba külföldről beérkezett hungarika mikrofilmek központi nyilvántartásának kiépítését,
2. a külföldi magyar könyvtári gyűjtemények számbavételét és
3. a hungarika névkataszter kialakítását.

A felsorolt hungarika vonatkozású adattárak mindegyike a hazai tudományos kutatás számára mind tartalmi, mind tudományszervezési szempontból fontos.

Bár mindhárom típusú regisztráció új, központilag eddig még meg nem oldott számbavétel, közülük valamennyi építhet a Széchényi Könyvtárban olyan előmunkálatokra, illetve más céllal megteremtett nyilvántartásokra, amelyek a most megindult feltáró munka számára forrásértékűek.

Kezdeményezésünknek éppen az a célja, hogy a szűk kör használatára korlátozott belső rendeltetésű adattárakat közhasznúvá, s ennek megfelelően tervszerű adatgyűjtésre alapozva teljesebbé és szakszerűbbé tegyük.

1. A hungarika *mikrofilmek* számbavétele a kéziratokra és az 1850 előtt megjelent nyomtatványokra terjed ki, széleskörűen értelmezve a hungarika fogalmát, kiterjesztve a kéziratok ajánlásokra, tulajdon és egyéb jellegű magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású bejegyzésekre is. A feladat megoldása valószínűleg fokozatosan lehetséges, jelenleg a könyvtári nyilvántartásokban feltüntetett hungarikum jelleg alapján lehet a mik-

rofilmek számbavételét elvégezni. Gyakorlatilag ez úgy valósul meg, hogy mivel a magyarországi hungarika kutatás számára külföldi gyűjteményekből bekért mikrofilmek jelentős gyűjtőhelye az Országos Széchényi Könyvtár, és emellett a más könyvtárak számára beérkező mikrofilmek központi csatornája az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárközi kölcsönzést bonyolító szolgálata, e két forrásból kellő szervezettséggel a beérkezett mikrofilmanyag egy hányada az Országos Széchényi Könyvtárban központilag regisztrálható. Ennek ellátását a rendelkezésre álló erők arányában a könyvtár Mikrofilmtára már 1976-ban megkezdte. Szükség van azonban a regisztráció szélesebb körű és visszamenőleges kiegészítése miatt az akadémiai intézetek és más gyűjtőhelyek állományának feltárására, továbbá a nyilvántartásokra épülő szolgáltatás továbbfejlesztésére és az adatok publikálására is. Elsőnek a kéziratokról készült mikrofilmek címjegyzékének közreadása várható. Ennek alapján képzelhető el az eddig bejelentett és feltárt anyag kiegészítése.

2. *A külföldi magyar könyvtári gyűjtemények számbavétele* során arra törekszünk, hogy a határon túli, a hungarika és hungarológiai kutatás és oktatás számára fontos gyűjteményekről adjunk áttekintést. Beszerezzük az ismereteket azok feltártsági fokáról és használati feltételeiről, megismerjük a gyűjteményeket bemutató kiadványokat és a gyűjtemények anyagát leíró egyéb publikált forrásokat.

A külföldi magyar gyűjtemények kézikönyvjellegű feltárására külföldön más szempontok szerint készült regisztrációk keretében történtek elszigetelt kísérletek (pl. East Central and South East Europe. A Handbook of Library and Archival Resources in North America, Chief editor Paul L. Horecky. Sta. Barbara, Cal.—Oxford, Engl. 1975. Clio Press. 466 p.; Guide to Ethnic Museums Libraries and Archives in the United States, Ed. by Lubomyr R. Wynar and Louis Buttler. Kent, Oh. 1978. KSU. 378 p.; Kessler, Wolfgang: Ost- und Südosteuropa-Sammlungen in Österreich. Wien, Verlag für Geschichte und Politik, 1982. 98 p. etc.), de teljességre törekvő hazai regisztrációnk és az erre alapozható tájékoztatás kiépítése mindeddig nem történt meg. Az igény azonban már 1980 óta, a külföldi magyar könyvtárosok első hazai találkozója óta mind a könyvtári szakmai körökben, mind pedig a hazai kutatás részéről folyamatosan jelentkezik. Az 1985-ben megtartott második könyvtáros találkozó csak megerősített minket ebben a törekvésünkben. Határainkon túl élő magyar kollégáink számos értékes beszámolót hoztak külföldi, ismert vagy kevésbé, esetleg egyáltalán nem ismert hungarika gyűjteményekről.

Elsőnek a nyugat-európai gyűjtemények adatfelmérését kezdtük meg, s a későbbiekben fokozatosan terjesztjük ki a munkát valamennyi érdekelt területre. Az adattárunkba beérkező információkat publikálni fogjuk.

Munkálataink szorosan kapcsolódnak ahhoz a részletező felmérő munkához, amely az Országos Tudományos Kutatási Alap támogatásával szintén a Széchényi Könyvtárban indult meg 1986-ban. Az MTA könyvtárának kéziratára és a Petőfi Irodalmi Múzeum részvételével a külföldön található újkori hungarika kéziratok lelőhelykatasztrének felállítását kezdtük meg dr. Windisch Éva irányításával.

3. *A hungarika névkataszter* a magyar biográfiai index hatalmas feladatának egy metszetét, a feladat egyik igen fontos részének megoldását tekinti céljának.

A hungarika névkataszter a határainkon kívül élő magyar szerzők, alkotók, közéleti személyek hitelesített névanyagát, legfontosabb azonosító adatait és az adatok, vala-

mint további életrajzok bibliográfiai forrásait tartalmazza. A módszer megalapozásánál a hazai tapasztalatok mellett nemzetközi példákat is figyelembe vettünk. A nyilvántartás célja segédkezet nyújtani a „hungarus” személyek meghatározásában és tájékoztatást adni a rájuk vonatkozó biográfiai források tekintetében.

Indokoltta teszi a vállalkozást, hogy a határon túli magyar névanyag számbavételére az egyes korszakokra és részterületekre vonatkozóan mind itthon, mind külföldön számos kiadvány készült, azonban a források és a nyilvántartások rendszerbe foglalása és a munkálat szisztematikus szervezése az angol, német és spanyol nyelvterület áttekintő indexeihez hasonlóan (American Biographical Index, Deutscher biographischer Index, Index biografico de Espana, Portugal e Iberoamérica) magyar vonatkozásban mindeddig megoldatlan.

A munka kezdetén szükséges volt a gyűjtés körének meghatározása, vagyis annak tisztázása, hogy ki tekinthető magyarnak. Biztos támaszul szolgál ehhez a Széchényi Könyvtár hungarika tevékenységét megalapozó hungarikum meghatározás, melyet 1976-ban a MTA Könyvtörténeti Munkabizottsága is megvitattott és jóváhagyott. Ennek alapján mérlegelünk, hogy ki hol született, hol járt iskolába, publikált-e magyarul, milyen névhasználatot él, magyarnak vallja-e magát. A kérdés eldöntését számos kritérium együttes mérlegelésére kell alapozni. Rendkívüli mértékben megkönnyíti a munkát, ha forrásaink tartalmazzák az illető nyilatkozatát magyar mivoltáról.

Folyamatosan végezzük a feldolgozásra kijelölt publikált életrajzi források bibliográfiájának összeállítását. A terv készítésekor figyelembe kellett és kell venni azokat az előmunkákat, amelyek forrásanyagként használhatóak, illetve feladatmegosztást tesznek lehetővé. Igyekszünk megszerezni minden hasonló jellegű adattárat és természetesen elvégeztük a Széchényi Könyvtár belső névnyilvántartásának feldolgozását is. Mivel az összefoglaló életrajzi források általában több éve, néha egy évtizede jelentek meg, az adatgyűjtés folyamatosan kiterjed a mai magyar sajtó legfontosabb orgánumaira is, és tervezzük a külföldi sajtó életrajzi közleményeinek feldolgozását is.

A jelenlegi vállalkozás a 20. századi külföldi magyarság névanyagának feltárását végzi. Nyilvántartásunk a munka első szakaszában számba veszi az 1880 után született elvándorolt, emigrációban élő, valamint a trianoni békekötés után a szomszédos államokba került, illetve ott született magyarok életrajzi adatait.

A gyűjtőmunka eredményeként a jelenlegi munkában levő nyilvántartás terjedelme mintegy 20.000 név. A névanyag jegyzékbecslését és folyamatos kiegészítését, reményeink szerint számítógépes feldolgozás segíti majd a jövőben.

A korábbi századok külföldre sodródott magyarjainak számbavétele, értelmiségének rekonstrukciója munkánkhoz csatlakozó program, s a könyvnyomtatás korai századainak időszakára vonatkozóan Borsa Gedeon irányításával már megkezdődött. Évtizedek munkája lesz még a hiányzó korszakokra vonatkozó gyűjtőmunka elvégzése. A névkataszter kiépitése csak lépcsőzetesen, mértéktartó határok megvonásával realizálható, még egy-egy időszakon belül is.

A kialakított névkataszter természetes kiegészítője a személyi és életrajzi anyagot dokumentáló archiválási anyag (sajtókivágatok, aprónyomtatványok, xerox gyűjtemény stb.), mely jelenleg a névkataszter forrásanyaga. Ez az anyag a jövőben alkalmassá teszi arra, hogy a kutatás számára a tájékoztatás fontos bázisát biztosító adattárrá, a lexikonmunkálatok forrásává váljék.

Hungarika programjaink sorában második a tartalmi hungarikumok feltárásának kérdése, a *Hungarika-információ* elindítása.

A magyar vonatkozású külföldi irodalom (tartalmi hungarikum) bibliografizálása régi, és nem könnyen megvalósítható törekvése a hazai hungarika kutatásnak. A szándék Széchényi Ferenc és követőinek (Jankovich Miklós, Apponyi Sándor, Feleky Károly, Piványi Jenő stb.) hungarika-gyűjteményépítő munkájától napjainkig számos formában talált utat. Természetesen a magyar vonatkozású irodalom legteljesebb gyűjteménye a Széchényi Könyvtár, a bibliográfiai számbavétel is erre a gyűjteményre alapozható. A bibliográfiai regisztráció legjelentősebb termékének, Apponyi Sándor hungarika bibliográfiájának folytatására különböző formában többen vállalkoztak. A külföldi magyar vonatkozású irodalom feltárása azonban a minden korban meg-megújuló szándék ellenére, a sokféle részvállalkozást (Petrik Géza, Kertbeny Károly, Gragger Róbert, Hankiss János, Ballagi Aladár etc.) összefoglaló áttekintő bibliográfia nem jött létre. A feladatot különösen nehézé teszi, hogy míg a hazai (területi hungarikumok) regisztrálását a kötelespéldány szolgáltatás biztos alapra helyezi, a külföldi hungarika dokumentumok beszerzésének ilyen automatikus és biztonságos forrása nem áll rendelkezésre. A Széchényi Könyvtár korántsem a teljesség igényével, hanem válogatott regisztrációra vállalkozik a külföldi hungarikumok valamennyi kategóriájában (nyelvi, személyi, tartalmi) az 1971-től megindított kurrens hungarika bibliográfiában (ma Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok és Hungarika Irodalmi Szemle).

A hazai társadalomtudományi tájékoztatás igényeinek teljesebb és hatékonyabb el látása szükségessé, az információ-szolgáltatások modern módszereinek kialakulása pedig lehetővé tette a tartalmában magyar vonatkozású irodalom feltárásának továbbfejlesztését. A *hungarika-információ* ezt a célt szolgálja.

Az információ szándéka kettős. Feltáró munkája révén képet szeretne adni egyrészt a külföldön folyó, Magyarországra és a magyarokra vonatkozó kutatások eredményeiről, a határainkon kívül élő magyarság alkotó tevékenységéről, másrészt be szeretné mutatni a hazai társadalmi-gazdasági élet külföldi megítélését, valamint a magyarországi tudományos-művészeti élet külföldön keltett visszhangját.

Módszerét tekintve a *Hungarika-információ* olyan irodalomfeltáró szolgáltatás, amely a külföldi sajtó (időszaki kiadványok) magyar vonatkozású közleményeit dolgozza fel közel 300 sajtótermék alapján. A feldolgozásra javasolható időszaki kiadványok száma meghaladja az ezret. A szolgáltatás a jövőben a rendelkezésre álló erőktől függően tehát bővíthető.

A feltáró munkák egyik terméke a tárgyszó index (egyelőre évi három füzet), amely lehetővé teszi a feldolgozott közlemények tartalom szerinti visszakeresését, az index kiegészítését és a szolgáltatás nélkülözhetetlen részét képezik a feldolgozott közlemények bibliográfiai adatait és tartalmuk rövid összefoglalását rögzítő információs cédu-lák. Terveink szerint a feldolgozott anyag számítógépes információkereső formában is igénybevehető lesz.

A feldolgozást 1984-ben kezdtük meg, a szolgáltatás 1986-tól egészében vagy témánként is előfizethető. A megrendelhető témák a következők:

1. Történelem, gazdaságtörténet, művelődéstörténet, helytörténet, tudománytörténet, szociológia
 2. Irodalomtörténet és kritika
 3. Nyelvészet (magyar és finnugor)
 4. Néprajz, szociográfia
 5. Nemzetiség, nemzetiségpolitika, etnikum, emigráció, nacionalizmus
 6. Teológia, egyháztörténet, egyházművészet
 7. Képző- és iparművészet, fotóművészet, építőművészet, építészet, műemlékvédelem, művészettörténet
 8. Zene, zenetudomány, tánc, táncművészet, balett
 9. Színház, film, előadóművészet
 10. Környezet- és műemlékvédelem
 11. Kultúrpolitika, kulturális- és sportélet, oktatás, ezek intézményei, szervezetei, kulturális események
 12. Magyar származású alkotók, neves személyiségek biográfiai adatait közlő cikkek
- Jelenleg az információs cédulákat és az indexet hagyományos formában nyomtatott kiadványként terjesztjük, elkészült azonban a mikrokártyán forgalmazható változat is.

A vázolt hungarika feltáró munkálatok már folynak, teljes kifejlesztésük még több évet vesz igénybe, mindenesetre azonban a jövőben egy koncentrált, a mainál szervezettebb hungarika tájékoztatási apparátus és tevékenység kialakítását teszik majd lehetővé.

Kovács Ilona

A magyarságtudomány új olasz folyóirata: Rivista di Studi Ungheresi.
Carucci Editore, Roma, 1987.

Köpeczi Béla művelődési miniszter római díszdoktori kitüntetése alkalmával, 1987. február elején került sor az új olasz magyarságtudományi (hungarológiai) folyóirat, a Rivista di Studi Ungheresi első számának bemutatójára a Római Tudományegyetemen, neves olasz professzorok és számos diák jelenlétében. A folyóirat a kilenc, magyar nyelv és irodalom illetve finnugrisztikai tanszékkal rendelkező olasz állami egyetemet egyesítő, 1985-ben megalakult római központú, olaszországi Hungarológiai Kutatóközpont (Centro Interuniversitario per gli Studi Ungheresi in Italia) évkönyveként jelenik meg, tíz ív terjedelemben, a Római Tudományegyetem (La Sapienza) Sárközy Péter vezette Magyar Tanszékének szerkesztésében.

Az első szám bevezetőjében Antonio Ruberti professzor, a 13 karral és 150.000 diákkal rendelkező legnagyobb olasz egyetem rektora kiemelte, hogy a római Hungarológiai Központ és az új szaktudományi folyóirat azt a nemes hagyományt kívánja felújítani, melyet a múlt század végén Fraknoi Vilmos püspök által alapított Római Magyar Történelmi Intézet kezdett meg a magyar–olasz történelmi és kulturális kapcsolatok kutatásában, melynek a XX. század első felében olyan kiváló kutatói voltak, mint Várady Imre, Koltay-Kastner Jenő és Szauder József, illetve olyan jeles kiadvá-